

УДК: 930.2:94(477.7):274/278:329.15«1980/1991»

DOI: 10.26661/swfh-2019-52-044

Протестантські релігійні громади Південної України та Комуністична партія в роки перебудови (за матеріалами радянських партійних архівів)

В. В. Михайлов

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

Ключові слова: період перебудови, державно-церковні відносини, протестантські громади, Комуністична партія України, Південна Україна.

У статті на основі матеріалів державних обласних архівів проаналізовано чисельність, динаміку розвитку та специфіку діяльності протестантських конфесій на території Південної України у період перебудови другої половини 1980-х - 1991 рр. Автором встановлено, що найактивнішими протестантськими деномінаціями у регіоні були євангельські християни-баптисти, п'ятидесятники, свідки Ієгови та адвентисти сьомого дня. До основних форм діяльності релігійних об'єднань слід віднести проведення богослужінь і обрядів та поширення релігійної літератури серед населення. Демократизація радянського суспільства, яка відбувалася внаслідок реформ М. Горбачова у др. пол. 1980-х рр., призвела до зміни державно-церковних відносин. На тлі загальних процесів лібералізації в СРСР, комуністична влада обмежує своє втручання в релігійні справи. За нових умов релігійна політика держави базувалася на встановленні контролю над діяльністю релігійних громад та вдосконаленні форм і засобів атеїстичного виховання населення.

The protestant religious communities of the Southern Ukraine and the Communist Party during the years of the perestroika (on the materials of the Soviet party archives)

V. V. Mikhaylov

Dmitry Motornyi Tavria State Agrotechnological University

Key words: period of perestroika, state-church relations, Protestant communities, Communist Party of Ukraine, the Southern Ukraine.

The dynamics of the development, the quantitative composition and the specificity of the organizational forms of the Protestant confessions in the territory of the Southern Ukraine during the period of the perestroika of the second half of 1980 – 1991 were analyzed in the article on the basis of the materials of the state regional archives. The peculiarities of the development of the Protestantism in the South of Ukraine are considered as the integral complex of the part of the all-Ukrainian religious opposition movement. The most active Protestant denominations in the region were the evangelical Christians-Baptist, Pentecostals, Jehovah's Witnesses and the Seventh-day Adventists were determined by the author.

In the Southern Ukraine, the Protestant communities were distributed in all spheres which had the formed network, and they were the second in number after the Orthodox. To the main forms of the activities of the religious associations should be carried away the realization of the public worship and the ceremonies and the dissemination of the religious literature among the population.

The Communities of the late Protestantism were under the constant administrative pressure and they were the object of the party-ideological criticism and the atheistic propaganda. The democratization of Soviet society happened because of the result of M. Gorbachev's reforms in the 2nd half of 1980s which led to the changes of the state-church relations. On the background of the general processes of the liberalization in the USSR, the communist government limits its interference in the religious affairs. Under the new conditions, the religious policy of the state was based on the installation of the control over the activity of the religious communities

and the improve of the forms and the means of the atheistic education of the population. The ideological structures of the party apparatus were directed at the carrying out the propagandistic anti-religious measure, with the purpose of the decrease of the religious rituals and the reduction of the number of the believers. The facts are presented in the article show that the Protestantism was spread and strengthened its position in the USSR as the whole and in the particular in the South of Ukraine.

Від самого початку становлення радянської влади в Україні питання релігії та церкви було постійно в центрі уваги партійних органів. Громади пізнього протестантизму: євангельські християни-баптисти (ЄХБ), п'ятидесятники, свідки Ієгови та адвентисти сьомого дня (АСД) знаходилися під адміністративним тиском, були об'єктом партійно-ідеологічної критики та атеїстичної пропаганди.

Деномінації баптистів і адвентистів зазнавали постійних репресій, провокованих розколів, утворення опозиційних або паралельних угруповань, нищення організаційної структури з боку правоохоронних органів. Громади п'ятидесятників не підлягали реєстрації, оскільки після ініційованої державними органами в Москві «серпневої угоди» 1945 р. були насильно приєднані до ЄХБ. Свідки Ієгови оголошені «антирадянською сектою».

Впродовж свого існування радянська влада, борючись з релігією як з буржуазним пережитком, прагнула обмежити «відправлення релігійних культів», тому будь-яка активність віруючих всіх конфесій жорстко присікалася. Представники пізньопротестантських деномінацій, які в побуті зазвичай позначалися як «сектанти», опинялися під особливо пильним наглядом, оскільки у відношенні до них домінувала традиційна уява як про елементи, особливо сторонні радянському суспільству. Одночасно державна влада, піддаючи дискримінації або відкритим переслідуванням віруючих, сприяла замиканню релігійного середовища, формуванню співтовариства, що принципово протистоїть радянському.

Демократизація радянського суспільства, яка відбувалася внаслідок реформ М. Горбачова у др. пол. 1980-х рр., призвела до зміни державно-церковних відносин. Тиск тоталітарної держави, яка тримала церкву у залізних лещатах, в добу перебудови послабшав.

Проблеми історії становлення та розвитку протестантизму в Україні присвятили окремі роботи В.Любашенко [1], В.Мельник [2], Ю. Решетников, С. Санников [3], С. Савінський [4], О. Лахно [5] та ін.. Поступово з'являються дослідження, що відображають регіональну специфіку протестантських громад, зокрема їх діяльність на Півдні

України. Серед них слід відзначити публікації Д. Шпака [6] та Н. Краснянської [7]. Разом з тим, дослідження функціонування протестантських громад Південної України та їх взаємовідносин з компартійними структурами в період перебудови не знайшло відображення у наукових публікаціях.

Джерельною базою наукової статті виступають партійні документи з фондів державних архівів Одеської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей, а також АР Крим. Метою даного дослідження є висвітлення діяльності протестантських релігійних громад Південної України як складової частини опозиційного руху у протистоянні з комуністичною партією в др. пол. 1980-х – 1991 рр. .

Занепад офіційної ідеології, зростання релігійності населення УРСР та відновлення раніше заборонених церков засвідчили кризу політики «войовничого атеїзму», яку реалізовував комуністичний режим. Слід зазначити, що питання та проблеми релігії в будь-якому суспільстві, особливо поневоленому, не вміщуються в рамки суто релігійні, а набувають соціально-політичного та громадського звучання. Церква сама виступає суб'єктом опозиційної діяльності, веде боротьбу з тоталітарним режимом за право легальної діяльності та вільного розвитку [8, с. 60].

У роки перебудови активізуються протестантські релігійні громади різних напрямів: ЄХБ, християни віри євангельської (п'ятидесятники), АСД, свідки Ієгови. На території Південної України протестантські деномінації були розповсюджені у всіх областях, мали сформовану мережу та за чисельністю поступалися лише православним громадам.

Євангельський рух, значною частиною якого є баптизм в Україні бере початок у с. Основи Одеського повіту, де у 1850-х рр. виникла перша релігійна громада. На початку ХХ ст. в Україні почали відбуватися з'їзди церков євангельських християн. На території Російської імперії, а згодом Радянського союзу починає діяти два великих євангельських об'єднання – Союз баптистів та Союз євангельських християн. Переслідування євангельських віруючих радянською владою розпочалося в Україні з 1927 р. Багато євангельських віруючих наприкінці 1920-х років стали жертва-

ми розкуркулення і були переселені з України в Сибір, Киргизію, Казахстан і на Далекий Схід.

У 1944 р. з дозволу влади в Москві було проведено Всесоюзну нараду євангельських християн та баптистів, наслідком якої стало утворення з Союзу євангельських християн та Союзу баптистів єдиного Союзу євангельських християн-баптистів. Згодом до цього Союзу під тиском влади приєдналися частина п'ятидесятників, меноніти, а також деякі інші євангельські віруючі.

Догматика баптизму стоїть на основних протестантських віросповідних і культурних принципах: одна віра, одна Біблія, загальне священство віруючих. Прихильники баптизму заперечують рятівну місію церкви, роль духовенства як посередника між людиною і Богом, не визнають церковної атрибутики, інституту чернецтва, дотримуються двох християнських таїнств – хрещення та євхаристії, які тлумачать символічно, та обрядів ординації, шлюбу і похорону [9, с. 456-489]. Баптисти визнають тільки свята, пов'язані з іменем Христа, а також мають свої, так би мовити, побутового характеру – День матері, День немовляти, День єдності, День жнив тощо. З перших днів виникнення баптизм виступав з вимогою релігійної свободи, віротерпимості, відокремлення церкви від держави [1, с. 367-395].

У др. пол. 1980-х рр. громади баптистів активно функціонували в південноукраїнських областях: у Миколаївській – 18 зареєстрованих груп (1423 чол.) [10, арк.2-33], в Одеській – 13 [11, арк. 24], Запорізькій – 1 [12, арк. 5].

Організації баптистів на середину 1980-х рр. існували в Саках та Сімферополі із загальною кількістю віруючих 266 осіб. За інформацією відділу пропаганди та агітації Кримського обкому, баптисти ігнорували радянське законодавство про релігійні культи, проводили таємні збори. Проводили агітаційну роботу серед населення, поширюючи нелегальну літературу видавництва «Християнин», зміст якої мав критичні висловлювання на адресу радянського державного та громадського устрою [13, арк.16-21].

В Херсонській області 25-26 червня 1988 р. був проведений масовий збір за участю близько 250 осіб з числа прихильників Ради церков ЄХБ. 80% з них складала молодь. У зборах приймали участь віруючі з Херсонської, Миколаївської, Кримської, Одеської, Донецької, Черкаської, Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей [14, арк. 80-83].

Пресвітер Миколаївської незареєстрованої групи баптистів Власенко В.М., виконуючи настанови Ради церков ЄХБ, заохочував віруючих до

конфронтації з органами влади, займався регулярним розповсюдженням нелегальної літератури видавництва «Християнин» [15, арк.93].

Відділ агітації та пропаганди Одеського обкому в травні 1989 р. повідомляв, що лідери баптистів-розкольників – Родославов, Бойко, Костов – здійснюють курс на конфронтацію віруючих з органами влади, підбурюють до антигромадської діяльності. Намагаються розширити так звану євангелізацію – поширення власного релігійного вчення. Залучають нових членів до громад. Проводять агітацію на вулицях, в парках, громадському транспорті тощо. Запрошують приймати участь в молитовних зборах, обіцяючи безкоштовну роздачу релігійної літератури [16, арк. 66].

Основною формою релігійної діяльності була участь у колективному богослужінні, яке проводилося в неділю та на великі християнські свята. Відповідно до радянського законодавства, збиратися для спільного богослужіння віруючі могли тільки після реєстрації їх об'єднання державними органами. У незареєстрованих громадах богослужіння могли в будь-який момент перерватися через втручання представників органів влади, які розганяли ці молитовні зібрання і притягували до адміністративної відповідальності їх організаторів.

Разом з тим великі зареєстровані громади краще піддавалися контролю, ніж дрібні та незареєстровані. Такий курс давав змогу тотального контролю, економії часу і коштів. У певну громаду надсилали нагляда-ча, який отримував заробітну платню, пільги і мав надсилати щомісячні звіти щодо діяльності віруючих [17, арк. 123]. Приналежність людини до зареєстрованої громади несла багато негараздів: протестантові майже неможливо було отримати вищу освіту, керівну посаду, високий професійний розряд, публічну подяку чи матеріальну винагороду за працю.

Зазвичай віруючі збиралися ще в один з буденних днів, а у великих громадах богослужіння проводилося 3-4 рази на тиждень. Богослужіння тривало близько двох годин та складалося з читання уривків зі Священного Писання, проповідей і співу гімнів. При богослужінні обов'язково використовувалася хорівий спів і музичний супровід з фісгармонією, органом або оркестром. Кожен віруючий мав можливість для проголошення індивідуальної молитви, в якій він міг поділитися своїм горем та сподіваннями, донести до парафіян інформацію про ситуацію в братерстві і проблемах окремих його членів [18, с. 299-300].

Другою за кількістю віруючих протестантською конфесією на Півдні України були п'ятидесятники. Історія п'ятидесятницької течії в Україні

– християн євангельської віри (ХЄВ), почалася з приїзду до Одеси в 1921 р. місіонерів американської асоціації «Асамблея Божа» І.Воронаєва та В.Колтовича. Вже на початку 1922 р. в Одесі було засновано нову церкву під назвою Громади християн євангельської віри. Це найбільш типовий харизматичний напрям у сучасному християнстві, для котрого головною є ідея безпосереднього інтуїтивного спілкування віруючих з Богом внаслідок хрещення Святим Духом, після чого вони одержують особливі духовні дари – харизми.

Засновується п'ятидесятницьке вчення на новозаповітному сюжеті про зішестя на апостолів-учнів Ісуса Христа Святого Духа. Зовнішньою ознакою хрещення Святим Духом віруючі визнають, як правило, глосолалію, тобто розмову з Богом незнайомою мовою. Характерною особливістю п'ятидесятництва, що приваблює більшість віруючих, є можливість спілкування з Богом саме з допомогою Святого Духа [19, с. 345–367].

На початок 1987 р. в Запорізькій області нелегально діяло 5 громад п'ятидесятників [12, арк. 5]. В Миколаївській області – 7 зареєстрованих (689 чол.) та 2 нелегальних (близько 100 чол.) груп [10, арк. 2–33]. В Одеській області за даними на грудень 1989 р. існувало 12 груп п'ятидесятників [11, арк. 24].

На середину 1980-х рр. в Кримській області функціонувало 30 сектантських громад, 9 з яких – на нелегальній основі. Найбільшими були об'єднання п'ятидесятників в Сімферополі, Керчі, Феодосії, Ялті, Джанкої. Загальна чисельність віруючих складала 645 осіб, переважно емігрантів з Ставропіллія та Західної України [13, арк. 16–21].

Під час хрещення 20 серпня 1988 р. громадою п'ятидесятників в Херсоні, були використані технічні засоби, музичні інструменти, здійснено агітацію для вступу в громаду. Крім того, 5 сімей п'ятидесятників Херсонської області подали заяви на виїзд з СРСР з релігійних мотивів [14, арк. 80–83].

В с. Маякі Беляївського району Одеської області 24 червня 1989 р. відбулися збори віруючих п'ятидесятників – 3,5 тис. чоловік з 14 областей України та Молдавської РСР. Люди прибули на 15 автобусах та більше ніж 400 автомобілях. Проголошено «молитву-зцілення» над інвалідами та хворими. Організовано збір благодійних внесків для громади та на допомогу сім'ям загинувши людей у залізничній катастрофі під Уфою. Бажаючим вручалися Біблії [20, арк. 20–21].

В Одесі 19 червня 1988 р. проведено молитовні збори ХЄВ (п'ятидесятники) за присутності 1,5 тисячі осіб на честь 1000-ліття хрещення Русі. В

акції приймали участь релігійні громади з Молдавської РСР, Запорізької, Львівської, Миколаївської, Кіровоградської та Херсонської областей [21, арк. 72–73].

22 листопада 1987 року на проспекті Леніна м. Миколаєва 9 віруючих з числа п'ятидесятників на чолі з Щастним В.Є. проводили проповідь, співали під гітару псалми, зазивали відвідати молитовний дім. Група осіб була затримана співробітниками міліції за порушення громадського порядку [22, арк. 49–50].

Керівник Миколаївської церкви п'ятидесятників В. Кравчук підбивав сектантську молодь в період релігійних свят виходити на вулиці міста невеликими групами по 3–4 особи і розповсюджувати релігійну літературу [15, арк. 94].

Віруючі православної та протестантських конфесій Бериславського, Генічеського, Голопристанського, Каховського та Чаплинського районів Херсонської області висували вимоги по поверненню раніше відібраних храмів та культових споруд [14, арк. 95–98].

Громада, відома сьогодні як Свідки Ієгови, виникла у Пенсильванії (США) в 1870 р. як група з вивчення Біблії, заснована Чарльзом Расселом. У ході своєї першої закордонної поїздки в 1891 р., Ч. Рассел відвідав низку міст Європи та Середнього Сходу. По дорозі до Туреччини він зупинився в Одесі, а у 1911 р. виступив з біблійними лекціями у Львові. Свідки Ієгови вірять, Ісус – це архангел Михаїл, найвища коли-небудь створена істота; спасіння досягається через поєднання віри, добрих справ і смирення. Вони відкидають ідею Трійці, кажучи, що Ісус є створеною особою, а Святий Дух вони сприймають просто як Господню силу. Свідки Ієгови заперечують концепцію викуплення Христом усіх гріхів віруючих своєю смертю.

Станом на 1987 р. в Одеській області діяло 11 громад свідків Ієгови [11, арк. 24], в Запорізькій – на нелегальному становищі перебувало 3 групи [12, арк. 5], в Миколаївській – 1 організація чисельністю 36 чол. [10, арк. 2–33].

Свідки Ієгови утворили організаційні осередки в Старому Криму та Джанкої, загальною чисельністю 430 осіб. Релігійні об'єднання ієговітів мали чітку ієрархічну структуру. Віруючі дотримувались настанов так званого «Бруклінського центру», зокрема було розроблено інструкції «як поводити себе при арешті, обшуку та у суді». Вели просвітницьку діяльність, яку намагалися конспірувати. Поширювали нелегальну літературу – журнали «Пробудись» і «Сторожевая башня» [22, арк. 51].

Серед протестантських громад, які діяли на території Південної України слід відзначити адвентистів сьомого дня. В Україні перші групи АСД з'явилися у місцях найбільшого зосередження німецьких колоній. Значну роль у поширенні адвентизму відіграв німецький євангеліст і церковний адміністратор Людвіг Ріхард Конрад. Він сформував першу громаду адвентистів 31 липня 1886 року в Криму в с. Бердубулат (тепер с. Привільне Красноперекіпського району).

Назва церкви адвентистів сьомого дня походить від головних засад її віровчення. Це, передусім, віра у близькість Другого пришествя Ісуса Христа, або «адвентус» (лат. – пришестья), а також – дотримання Суботи, сьомого дня тижня як Божого дня, присвяченого поклонінню. Джерелом вчення адвентисти визнають лише Святе письмо, а Старий Завіт відкидають. Головна ознака їхнього віровчення – очікування близького другого пришестья Христа для Страшного суду. Вони вчать, що всі пророцтва про друге пришестья Христа на землю вже збулись і тому найближчим часом необхідно чекати кінця нинішнього світу. Адвентисти відкидають церковну обрядовість, шанування хреста, ікон та мощей, молитви до святих угодників Божих [1, с. 261-264].

До кінця 80-х років ХХ ст. в Україні кількість віруючих у громадах АСД, за офіційними даними, становила близько 20 тис. осіб [23, арк. 289–335]. Згідно матеріалів партійних архівів в Миколаївській області діяли 2 групи адвентистів, до складу яких входило 135 чол. [10, арк. 2-33].

Представниками пізньопротестантських деномінацій в південноукраїнському регіоні були також інокентіївці. Свою назву вони дістали від імені ієромонаха Балтського монастиря Інокентія (в миру Івана Левізора), який проголосив себе третьою іпостасю Святої Трійці – «втіленням Духа Святого». Інокентіївці були послідовниками християнської секти, яка виникла в 1908 на Півдні України і в Молдові. Інокентій переконував віруючих у тому, що скоро настане «кінець світу» і всі мають готуватися до «страшному суду». Він заперечував шлюб і сім'ю, лікарів, розглядав фізичні страждання як форму спокутування гріхів, закликав відмовлятися від власності, подавати землю, тварин, будинки, за півціни, а виручені кошти передавати «на користь обителі Духа Святого». В м. Балті і с. Липецькому Одеської області виникли монастирі прихильників Інокентія, які стали називатися «райськими садами». В секті мали місце базувірські обряди, оскільки самогубство розглядалося як краща форма служіння Богу. Інокентіївщина забрала у православної церкви тисячі

віруючих з України. Церковний Синод домігся від царського уряду вислання ченця в Муромський, а потім – у Соловецький монастир. Практично припинивши свою діяльність, секта відродилася у роки Першої світової війни, коли її керівництво оголосило себе іпостасями нової «святої трійці» [24, с. 169-171]. Деномінації інокентіївців в період перебудови не знайшли широкої підтримки серед населення південноукраїнського регіону. Так за даними на грудень 1989 р. відомо про наявність лише 1 групи інокентіївців в Одеській області [11, арк. 24].

Партійні чиновники, проводячи атеїстичну політику чітко усвідомлювали небезпеку, яку несли із собою релігійні формування для радянської комуністичної ідеології. Так Запорізький обком констатував: «при виникненні загострень у відносинах між комуністами і віруючими, релігійні організації можуть перетворитися на серйозну політичну опозицію, піти на підтримку, а то і альянс з антисоціалістичними, націоналістичними силами. Причина цієї небезпеки – не релігія сама по собі, а можливість її використання антисоціалістичними течіями, групами. Головне, відмовившись від диктату партійних комітетів в галузі, що стосується державного контролю над релігійними організаціями, не допустити зімкнення релігійних організацій з опозиційними державі та партійній програмі силами» [25, арк. 21].

Для виконання законодавства про релігійні культу Запорізький обком наказував «виключити можливість проведення незареєстрованими релігійними групами богослужбних зборів, обрядів та церемоній. Кожну протизаконну акцію таких груп документувати, організаторів та керівників притягувати до встановленої законом відповідальності» [12, арк. 5].

Члени нелегальних релігійних громад знаходились під пильним наглядом правоохоронних органів. Так, за місцем проживання віруючих силами дільничних інспекторів міліції 1 раз на місяць проводилися перевірки паспортного режиму. Щорічно тільки в м. Запоріжжя відбувалось більше 350 таких перевірок.

Під час релігійних свят здійснювались спеціальні рейди та патрулювання. Зареєстровано 67 порушень законодавства про культу, більше половини з яких припадає на організації Ради церков ЄХБ та п'ятидесятників. Близько 40 порушень пов'язано з незаконним здійсненням обрядів, та інших церемоній, що проводились поза молитовними будівлями. Притягнуто до відповідальності 198 віруючих, 117 – обговорені на зборах трудових колективів, 72 – оштрафовані адміністратив-

ними комісіями, 4 – засуджені народним судом за відмову від служби в армії та спротив органам влади.

Партапарат посилив пропаганду законодавства про релігійні культу. При правлінні обласного товариства «Знання» почав діяти семінар лекторів, що спеціалізувався на критиці ідеології адвентизму, баптизму, ієсовізму, п'ятидесятництва та викритті релігійного екстремізму. Проведено близько 700 лекцій для радянських адміністративних робітників та віруючих. Опубліковано 20 матеріалів в пресі, проведено 17 теле- і радіо передач [12, арк. 1-5].

Тим не менш аналіз показував, що рівень проведення релігійних культів в Запорізькій області зростає. В 1989 р. кількість хрещень в православних громадах збільшилося на 12%, а вінчань – в 7,6 разів. На 720,6 тис. р. збільшилася сума надходжень до церковної каси. Аналогічні явища спостерігаються в громадах ЄХБ, п'ятидесятників та АСД. За 1989 р. віруючим повернено 8 колишніх культових будівель. Станом на квітень 1990 р. в Запорізькій області діяло вже 74 релігійних об'єднань, з яких 63 зареєстрованих та 11 нелегальних громад [25, арк. 16-17].

Антирелігійна політика мала різні форми та методи, зокрема, атеїстична, антиклерикальна пропаганда, впровадження нових радянських обрядів, пряме адміністрування, упередженість при розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ по обвинуваченні віруючих тощо. Члени протестантських громад порушували закон «Про релігійні культу», мали місце «висловлювання антирадянського характеру» та «антигромадська поведінка».

Одеський обком партії доручив створити «в районах та населених пунктах з підвищеною релігійною активністю створити групи з числа партійних радянських працівників, ідеологічних активістів, вчених, представників громадськості, які могли професійно, чітко розібратися в ситуації, дати рекомендації, проводили би роз'яснювальну роботу серед духовенства, віруючих, релігійних екстремістів» [11, арк. 20-23].

Активно функціонували пересувні клуби «Атеїст» в районах Одеської області. Демонструвалися кінострічки атеїстичної спрямованості. Музей історії релігії та атеїзму створені в Ізмаїлі та Білгород-Дністровську. В 1987 р. проведено 922 заходи на атеїстичну тематику, працювало 14 кінолекторіїв «Атеїст», «Юний атеїст», «Сучасний світ та релігія» [11, арк. 43].

У зв'язку з пошквалюванням протестантського руху в Одесі, обком пропонував «...внести у зміст

лекцій атеїстичної спрямованості, що читаються на курсах при обкомі, в університетах марксизму-ленінізму, інституті удосконалення вчителів, питання боротьби з релігійним екстремізмом... В усіх навчальних закладах посилити атеїстичну спрямованість навчального процесу» [11, арк. 20-23].

Суспільно-політичні процеси другої половини 1980-х рр. зумовили потребу перегляду законодавства щодо релігійних організацій. Першим кроком у формуванні нових державно-церковних відносин стало скасування у січні 1988 р. одіозної інструкції «Про застосування законодавства про релігійні культу» (1961 р.), яка, окрім іншого, прямо забороняла реєстрацію «антигромадських сект» – свідків Ієгови, адвентистів, п'ятидесятників та інших громад релігійного підпілля. Вже на початку 1989 р. було оприлюднено два проекти нового закону про свободу совісті, підготовлені Радою у справах релігій і державною юридичною комісією з розробки нового закону, а в липні 1990 р. проект закону «Про свободу совісті і релігійні організації» з'явився також на сторінках «Известий» та інших періодичних видань. Закон СРСР «Про свободу совісті і релігійні організації» було ухвалено Постановою Верховної Ради СРСР від 1 жовтня 1990 р. [26].

Не зважаючи на те, що правоохоронні та партійні структури певний час продовжували за інерцією переслідування релігійних громад, нове законодавство, безумовно призвело до активізації протестантських організацій по всій республіці. Так в Кримській області кількість релігійних організацій збільшилася з 30 громад у 1984 р. [13, арк. 21], до 90 – на початку 1991 р. [27, арк. 30-38]. Станом на червень 1991 р. в Одеській області нараховувалось вже 330 релігійних громад та парафій усіх конфесій [28, арк. 42-45]. Наведені факти свідчать про те, що дедалі більше громадян долучалося до протестантських громад.

Таким чином, в роки «перебудови» державно-церковні відносини набули доволі специфічних рис. На тлі загальних процесів лібералізації в СРСР, комуністична влада обмежує своє втручання в релігійні справи. За умов демократизації релігійна політика держави базувалася на встановленні контролю над діяльністю релігійних громад та вдосконаленні форм і засобів атеїстичного виховання населення. Ідеологічні структури партійного апарату були скеровані на проведення пропагандистських антирелігійних заходів, з метою зниження релігійної обрядовості та зменшення кількості віруючих. В свою чергу, лібералізація тоталітарного режиму та початок демократичних перетворень в СРСР призвели до активіза-

ції протестантських релігійних громад на Півдні України. Свідченням проявів нових тенденцій у релігійному житті було зростання чисельності релігійних громад та організація масових богослужінь. Серед пізньопротестантських деномінацій найчисельнішими в Південній Україні були євангельські християни-баптисти, п'ятидесятники, свідки Ієгови, адвентисти сьомого дня. До основних форм діяльності релігійних об'єднань слід віднести проведення богослужінь і обрядів та поширення релігійної літератури серед населення, що стали невід'ємною складовою громадського руху за релігійну свободу. Протягом 1987-1989 рр. протестантські організації провели ряд

масових акцій, спрямованих на поширення свого віровчення серед населення.

Радянська влада завжди негативно відносилась до «церковників», особливо до «сектантів», вважаючи їх людьми «другого ґатунку». Та протестантизм поширювався і зміцнював свої позиції в СРСР в цілому та в Південній Україні зокрема. Діяльність протестантських організацій стала невід'ємною складовою релігійного руху опору радянському режимові на Півдні України. Використовуючи насамперед легальні методи боротьби, протестанти реалізовували своє право на свободу віросповідання та об'єднань.

Джерела та література

1. Любаченко В.І. Історія протестантизму в Україні. Львів : Просвіта, 1995. 350 с.
2. Мельник В.І. Молодеж в п'ятидесятництве: поiski идеала. Львов, 1992.
3. Решетников Ю., Санников С. Обзор истории евангельско-баптистского братства на Украине. Одесса: Богомыслие, 2000. 246 с.
4. Савинский С.Н. История русско-украинского баптизма. Одесса: «Богомыслие», 1995. 128с.
5. Лахно О. Церковна опозиція євангельських християн-баптистів в Україні (1940–1980-ті роки). Полтава, 2009. 288 с.
6. Шпак Д.О. Протестантизм в релігійному опозиційному русі на Півдні України у 1950-х – 1980-х ХХ ст.. Наукові праці: науково-методичний журнал. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. Т.100. Вип.87. Історичні науки. С.93-98.
7. Краснянська Н.Ю. Протестантські конфесії на Півдні України: організаційні форми та динаміка розвитку (1943-1964 рр.) Наукові праці історичного факультету ЗНУ. Запоріжжя, 2009. Вип. XXVII. С.209-213.
8. Каганов Ю. О. Релігійний чинник в контексті опозиційного руху в Центрально-Східній Європі (друга половина ХХ ст.) Історична панорама. Чернівці : Рута, 2007. С. 60-88.
9. История евангельских христиан-баптистов в СССР. М.: Издание Всесоюзного совета евангельских христиан-баптистов, 1989. 678 с.
10. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). Ф. П-7. Оп. 83. Спр. 141.
11. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). Ф. П-11. Оп. 151. Спр. 35.
12. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). Ф. П-102. Оп. 30. Спр. 165.
13. Державний архів в автономній Республіці Крим (далі – ДААРК). Ф. П-1. Оп.11. Спр.84.
14. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). Ф. П-46. Оп. 47. Спр. 178.
15. ДАМО. Ф. П-7. Оп. 89. Спр. 86.
16. ДАОО. Ф. П-11. Оп.152. Спр.35.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 2741.
18. Белякова Н. Коллективные практики типичной общины евангельских христиан-баптистов в позднем СССР. Государство, религия и церковь в России и за рубежом. 2012. № 3-4 (30). С. 284-314.
19. Колодний А.М. Історія релігії в Україні. К. : Знання, 1999. 735 с.
20. ДАОО. Ф. П-11. Оп.151. Спр.52.
21. ДАОО. Ф. П-11. Оп. 150. Спр. 98.
22. ДАМО. Ф. П-7. Оп. 86. Спр. 79.
23. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 1577.
24. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. За ред. проф. А.Колодного. Релігійні меншини України. Т.7. Київ, 2011. 600 с.
25. ДАЗО. Ф. П-102. Оп. 38. Спр. 333.
26. О свободе совести и религиозных организациях. Известия. 1990. 10 окт.
27. ДААРК. Ф. П-1. Оп.14. Спр.333.
28. ДАОО. Ф. П-11. Оп.153. Спр.34.